

Тема 8. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ, СМИСЛОВІ ЗВ'ЯЗКИ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ТА ІНТОНАЦІЯ В НИХ.

Питання теми:

- 1.** Поняття про безсполучникове складне речення.
- 2.** Види безсполучникових складних речень.
- 3.** Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.

Безсполучниковим складним реченням називається таке речення, у якому окремі прості речення об'єднуються в одне граматичне і смислове ціле не сполучниками чи сполучними словами, а лише за допомогою інтонації (Стояла мертва тиша, тільки вода внизу шуміла по камінню (І. Нечуй-Левицький)). Інтонація може визначати характер синтаксичних відношень між частинами складного речення і передавати різні відтінки значення.

За характером синтаксичних і смислових зв'язків між частинами безсполучникові складні речення поділяються на такі **дві основні групи**:

- **з однорідними простими реченнями, які синтаксично є рівноправними і близькі до частин складносурядного речення** (Був теплий день, світилася весна (М. Рильський));
- **з неоднорідними простими реченнями, одне з яких пояснює інше і залежить від нього так само, як у складнопідрядному реченні** (Бачу здалеку: хвиля іскриста грає вільно на синьому морі (Леся Українка)).

Безсполучникові складні речення з однорідними простими можуть виражати такі смислові відношення: 1) одночасність дій, подій, явищ; 2) часову послідовність дій, подій, явищ; 3) зіставлення чи протиставлення подій, явищ, про які повідомляється в простих реченнях. У такому разі прості речення вимовляються з інтонацією переліку або зіставлення, протиставлення (Минають дні, минають ночі, Минає літо... (Т. Шевченко). Учора се була казка — сьогодні дійсність (М. Коцюбинський)). При перелічувальній інтонації пауза між простими реченнями невелика, а при зіставній чи протиставній — триваліша.

Безсполучникові складні речення з неоднорідними простими реченнями за характером їх смислових відношень поділяються на речення зі значенням умови, наслідку, часу, пояснення, причини, порівняння. У безсполучникових реченнях із часовим значенням у першій частині вказується час дії, вираженої у другій частині (Прийде вечір — всі вулиці в селі аж гудуть піснями (С. Васильченко)). У безсполучникових реченнях умови перше речення виражає умову, за якої можливе здійснення того, про що йдеться в другому реченні (Вам страшно — геть ідіть з дороги (Леся Українка)). У безсполучникових реченнях

з причиновими відношеннями друге речення вказує на причину того, про що йдеться в першому (День обіцяє бути погожий: на небі ні хмариночки, ні плямочки (П. Мирний). У реченнях зі значенням наслідку друге просте речення означає наслідок дії чи стану, про які говорилося в першому (Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (Т. Шевченко)). У безсполучникових реченнях з пояснювальними відношеннями друга частина пояснює, уточнює те, про що йдеться в першій частині. При цьому в першому простому реченні, як і в складнопідрядних з'ясувальних, зазвичай є дієслова, іменники, дієприкметники чи фразеологізми зі значенням сприйняття, мовлення, мислення, волевиявлення, а також прикметники головне, єдине, останнє, слова так, одне, ось що, ось який (Я навіть подумав: пахне нещастям (В. Шевчук)). Такі речення вимовляються з інтонацією пояснення, яка характеризується значною паузою між простими реченнями.

Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

Частини безсполучникового складного речення можуть відділятися одна від одної комою, крапкою з комою, двокрапкою та тире.

Кома і крапка з комою ставляться між реченнями, що входять до складу безсполучникового складного речення, якщо вони є рівноправними і між ними можна поставити єднальні сполучники. Кома між реченнями ставиться тоді, коли вони тісно пов'язані одне з одним (Земля чорніє, дрімає розум, серце мліє (Т. Шевченко)). Якщо частини безсполучникового речення значно поширені, далекі за змістом або вже мають в середині розділові знаки, то між ними ставиться крапка з комою (Всі жінці стояли мовчки; в руках наче заклакли жмені жита та серпи; всі поглядали то на осавулу, то на Миколу (І. Нечуй-Левицький)).

Двокрапка ставиться в таких випадках: 1) Якщо друге речення пояснює, доповнює або розкриває зміст першого (Надворі було видно, як удень: було видно усе дерево в садку, всі верби, кожную гілляку, кожний збляклий листок... (І. Нечуй-Левицький)). У таких реченнях між частинами можна поставити слова а саме. 2) Якщо друге речення вказує на причину того, про що говориться в першому реченні (А вас просив би я зразки ліпити: (чому?) ви чоловік тямущий і бувалий (Леся Українка)). 3) Якщо в першій частині є слова так, такий, одно, бачити, знати, чути, розуміти, вирішувати, які разом з інтонацією попереджають, що в наступному реченні буде викладений якийсь факт (Я відчував: пахне м'ятою (М. Хвильовий)).

Тире ставиться в таких випадках: 1) у реченні відображається швидка зміна подій (Пройшла мить — літак зник за лісом); 2) між висловленими реченнями маємо причинно-наслідковий зв'язок (Тепловоз на станції чмихнув дуже — у лісі покотилася луна); 3) зміст першого речення протиставляється змісту другого (До неї люди говорять — не чує, не слухає (Марко Вовчок)); 4) у

першому реченні вказується на час або умову того, про що говориться в другому (Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (Т. Шевченко)); 5) зміст першого речення порівнюється зі змістом другого (Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина)).

Завдання для самоконтролю

Вправа 1. Випишіть безсполучникові складні речення. Поясніть розділові знаки.

Диво дивне: наскільки вдало наші предки наділяли йменням речі й предмети, зокрема і музичні інструменти! Басоля... Одразу вчуваєш дещо сумовите й протяжне, як її звучання. У товаристві лад — усяк тому радіє. Мабуть, багато хто з нас може сказати: усім хорошим, усім душевним у собі, може, у першу чергу, я зобов'язаний книзі й пісні... Вдаримо гучно ми в дзвони — всесвіт обійде луна. Буває часто: якась мелодія нагадує давно забуте, тепле, хороше. Подивилась ясно — заспівали скрипки. Вогкий низенький ранок сповнив землю, хоч був уже пізній день. Олень забезпечує довголіття і добробут, а кінь символізує неабияку силу і витривалість.